

THOMAS LAURENSZ (1581-1625) TOBACCO PIPEMAKER TE AMSTERDAM

door Ron de Haan en Wiard Krook

INLEIDING

Met de komst van de Engelsen naar Holland begon voor ons de historie van het pijpmaken. Onder hen bevonden zich pijpmakers, die dit ambacht in Holland introduceerden.

Misschien hadden zij de mogelijkheid een gedeelte van hun gereedschappen mee te nemen, zoals b.v. de mallen. Als dit niet het geval was zullen de eerste, hier vervaardigde mallen, toch een typische Engelse vorm gehad hebben. Dit wordt mede bewezen door de overeenkomsten tussen de vroegste Engelse en Hollandse bodemvondsten.

Deze pijpen, indien gemerkt, zijn meestal voorzien van een roosmerk, al of niet met initialen. Wat zou er niet boeiender zijn om de Amsterdamse Thomas Laurensz, mogelijk de eerste "Hollandse" pijpmaker, aan een gemerkte vondst te kunnen relateren.

Een sluitend bewijs kan men echter pas leveren als de initialen van een hielmerk ook zouden voorkomen in een acte, zoals in het reeds overbekende geval van Rogier Wilkins, die een acte ondertekende met en ook zijn pijpen van deze initialen voorzag (1).

Een tweede mogelijkheid is het vinden van produktieafval op de plaats(en) waar Thomas Laurensz (2) gewoond/gewerkt heeft, helaas is dit niet het geval.

HISTORISCHE BESCHRIJVING

De oudste archiefgegevens dateren uit 1607 (3). Het betreft de inschrijving in het eerste en oudste lidmaatschapsboek van de English Reformed Church, de Engelse Hervormde Gemeente te Amsterdam. Als no.36 werd genoteerd: "*Thomas Lawrens topacco (sic!) pipemaker on the harlemerstr*" (4).

Belangrijke gegevens kunnen worden ontleend aan zijn huwelijksintekenakte, gedateerd 30 mei 1609 (5)(afb.1), zoals plaats van herkomst (Londen), beroep (tabaxpypenbakker), leeftijd (28 jaar), adres (Lijnbaansgracht)(6) en we maken kennis met zijn toekomstige vrouw Mercij (Barmhartigheid) Voller uit Kent (7). Als geboortjaar van Thomas Lourensz valt 1581 te berekenen. Een zeer belangrijk gegeven is de vermelding, dat hij reeds negen jaar in Amsterdam woonachtig was. Dat wil dus zeggen, dat hij zich in het jaar 1600 te Amsterdam had gevestigd en wel op negentienjarige leeftijd.

Transcriptie van de acte:

Den 30 May 1609

Compareerden als voren Thomas Laurenszn van Londen tabaxpypenbakker oud
28 jaren ^{9 ans}
                  wonende op de Lynbaensgrafte verklarende geen ouders te hebben ter eenre Ende
Bermhertigheit Voller van Kent oud 29 jaren ^{3 ans}
                  wonende inde Wye steegh byden
houtmaerkt verklarende mede geen ouders te hebben ter andere zyde

Ende ghaven aen datse aen malcanderen... (enz.)

THOMAS LAURENSZ   X

NB. In de kantlijn staat geschreven: Thomas Laurensz. Daaronder Mercij
(Engels voor genade, barmhartigheid, weldaad, geluk, enz.)

Afb.2. Kaart waarop de drie plaatsen (pijlen) zijn aangegeven waar Thomas Laurensz gewoond/gewerkt heeft. Detail uit een kopergravure van Balthasar Florisz van Berckenrode 1625 (1e druk).

In 1610 werd hun eerste zoon, Mathew genaamd, geboren. Een acte, gedateerd 7 november 1611 (8), afkomstig uit het notariële archief van notaris W. Cluyt werd voor lange tijd als het oudste dokument gehouden, waarop een pijpenmaker werd vermeld. Het is een acte waarbij de *boeckdruicker* en *tabackpijpmaeker*, de Engelsman Willem Jorisz. Bosman (William Jorreson Boyeseman) uit Amsterdam zijn vroegere baas, de *boeckdruicker* Broer Jansz, machtigt om namens hem in rechten op te treden tegen de tabackpijpmaeker Thomas Lourens. Welke rechten verdedigd moesten worden vertelt het verhaal echter niet. De tweede zoon van de familie Laurensz werd in 1612 geboren en heette Salomon. In 1614 schonk zijn vrouw het leven aan een dochter, Susanna. Twee jaar later, in 1616, stierf Mercij Voller (9).

De zaken van Thomas Laurensz gingen kennelijk voor de wind, want op 1 mei 1617 kocht hij een huis aan de Herengracht, hoek Korstjespoortsteeg (10). Het is niet duidelijk, of hij ter plaatse ook pijpen produceerde, of dat hij elders een werkplaats huurde, bijvoorbeeld op de dichtbij gelegen Blauwburgwal (Lijnbaansgracht). Zijn nieuwe huis echter doopte hij "de Engelse Roos" (afb.2).

Het tweede huwelijk van Thomas Laurensz werd op 19 mei 1617 aangetekend (11). Giertjen van Nieuhoff uit Rijs werd nu zijn echtgenote. In de acte werd als plaats van herkomst, van Laurensz, nu Bedfordshire (een Engelse provincie ten noorden van Londen) vermeld. Vijf kinderen werden er geboren, de dochters Elizabeth, Margaretha, Sara en Elizabeth en de zoon Matthew, respectievelijk geboren in 1619, 1620, 1622, 1623 en 1625. Thomas Laurensz stierf in 1625 op vierenveertigjarige leeftijd. Hij werd op het Karthuizerkerkhof begraven (12).

Van zijn in het totaal acht kinderen zijn er dan nog zes in leven: twee uit zijn eerste huwelijk en vier uit het tweede. De erfenis, waaronder het huis "de Engelse Roos" met erf werden verdeeld onder de weduwe en de kinderen (13).

Geertge Nieuwhof hertrouwde in 1629 met Denijs Boombinder, een schoenmaker afkomstig uit Londen (14). Zij zetten het pijpmakersbedrijf kennelijk niet voort en ook de zonen niet, want die waren nog te jong.

In 1631 verkocht Denijs Boombinder het huis aan de Herengracht ten bate van de erfgenamen (15).

VONDSTBESCHRIJVING

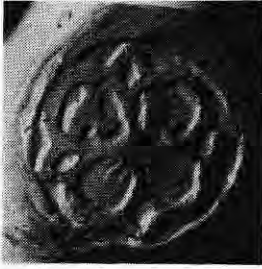
De pijpjes, gemaakt tussen 1580 en ± 1620, zijn gezien de typologie en herkomst uiterst moeilijk te plaatsen. Rond de 17de

(doorlezen pag. 98)

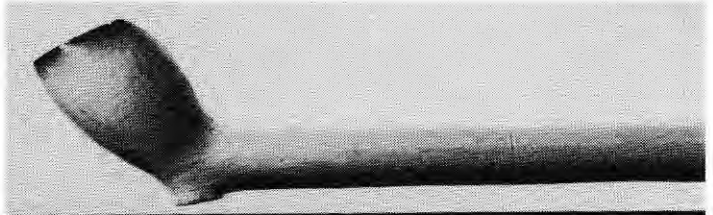

Beschrijving van de afgebeelde pijpen en merken

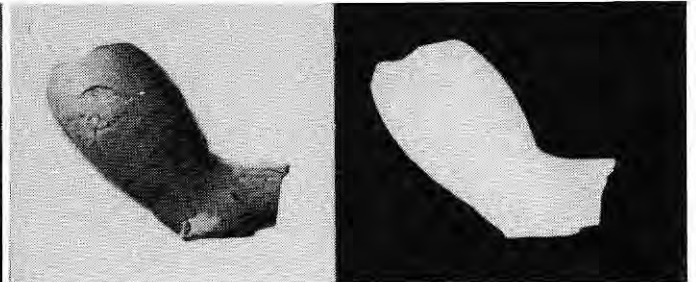
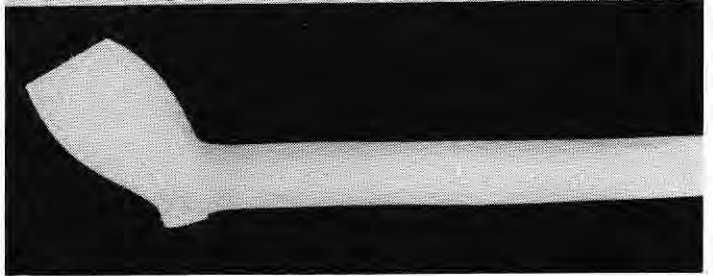
- Afb.3. Gezien de afwerking het fraaiste pijpje. De pijp is volledig geglaasd (16) en glanst nog steeds. De vormnaad is aan de onderzijde zichtbaar, de diameter van het rookkanaal is tussen 2,4 en 2,8 mm, de ketelopening is recht afgesneden en heeft geen radering. Hielmerk is een vierbladige Tudorroos met de initialen T L, grootte van het merk 5,5 mm (op foto 5x vergroot). De pijp is intensief gerookt. Op de rechterzijde is een kleiplooi (op deze foto niet zichtbaar).
Vindplaats: Amsterdam
Datering: 1610-1615
- Afb.4. Deze pijp is qua vorm exact hetzelfde als de pijp op afb.3, doch is niet geglaasd. De vormnaad is zowel op de boven- als de onderzijde zichtbaar. Ook zijn op de foto kleiplooien en enige tijdens het bakken weggebrande organische insluitingen te zien. Diameter van het rookkanaal ligt tussen 2,7 en 2,9 mm. De ketelopening is recht afgesneden en geen radering. Hielmerk is een vierbladige Tudorroos met de letters T L. Het stempel is niet in het midden van de hiel geplaatst, waardoor twee blaadjes slechts voor de helft zichtbaar zijn. De grootte van het merk is 5,5 mm (op de foto 5x vergroot). De kop vertoont minder aanslag dan de vorige pijp.
Vindplaats: Amsterdam
Datering: 1610-1615
- afb.5. Een zeer grof gemaakt exemplaar, met vele krimpscheuren en kleiplooien. Ondanks het verwijderen van de vormnaad is deze nog zichtbaar. De ketelopening is recht afgesneden en er is langs de rand geen radering aangebracht. De diameter van de totale hiel bedraagt 9,2 mm, het merk heeft een grootte van 6,2 mm. Het merk stelt een vijfbladige Tudorroos voor, waarin de letters T L staan. Het pijpje is niet gerookt. Diameter rookkanaal 2,6 - 2,8 mm.
Vindplaats: Volendam
Datering: 1615-1620
- Alle pijpen zijn op ware grootte afgebeeld, merken 5x vergroot

Afb. 3.

Afb. 4.

Afb. 5.

eeuw is dit in veel gevallen gemakkelijker, denk b.v. aan plaatsen als Utrecht en Leiden. Mede doordat de produktie, in de begin periode, nog erg gering is behoren vondsten van pijpenstorten/produktieafval tot de grote zeldzaamheden. De goede bereikbaarheid, voor de scheepvaart, van Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen zal ertoe hebben bijgedragen dat men, als een van de eersten, in contact is gekomen met de gewoonte van het roken. Pijpjes aldaar gevonden bewijzen dit. De diversiteit van de gevonden modellen wijst erop dat er nog geen typologie te bespeuren valt. Wel zijn enige algemene kenmerken te noemen, waaruit blijkt dat we hier met uiterst vroege produkten te maken hebben. De grootte van de pijpекop is daarbij niet alleen bepalend voor de ouderdom. Meestal zijn de koppen van de vroegste pijpjes recht afgesneden en mist de radering vlak onder de ketelopening.

De samenstelling van de taaie, uit Engeland afkomstige, pijp-aarde is verre van homogeen te noemen. De insluitingen van organisch materiaal en de aanwezigheid van zandkorrels veroorzaakte veel breuk.

Uit gecompleteerde pijpen, gevonden in beerputten, blijkt dat de steellengte tussen de 12 en 17 cm ligt. In het begin was de lengte van de pijpестeel nog niet aan status gebonden, dit was tegen het einde van de 17de en in de 18de eeuw wel het geval. Denk hierbij aan de "Gouwenaars", die een lengte van ongeveer 50 cm hadden. Deze waren erg in zwang bij de betere kringen, terwijl de handwerkslieden het met kortere, dus minder breekbare, modellen moesten stellen.

De ketelinhoud van de vroege pijpjes is zeer gering, vaak minder dan 1 cm³.

Conclusie

Van het in Amsterdam gevonden vroege pijpenmateriaal (afb.3, 4 en 5) met het hielmerk de Engelse(?) roos, waarin de initialen T L staan, mogen we veronderstellen dat Thomas Laurensz de maker is.

Noten

1. Düco, D.H., (1981): De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. pag.290, noot 177
2. Laurensz ook wel gespeld als Lauriss, Lawrens, Loarens, Lourens of Lourensz.
3. De basis voor het archiefonderzoek werd gelegd door de heer J.A.Banning.
4. Members of the English Reformed Church, Part. Archief 318/4
5. Doop, Trouw en Begraven Register (DTB) 414/77

6. Voor de goede orde dient te worden vermeld, dat de hier genoemde Lijnbaansgracht niet de huidige Lijnbaansgracht is, maar de vroeg 17de eeuwse benaming van de Blauwburgwal.
Litt.: de Ridder, B., (1958): Verdwenen straatnamen.
  7. Een jongere broer van Mercij Voller, Thomas Fuller, was ook pijpenmaker te Amsterdam. Inbrenregister Weeskamer 841/17/81v., dd. 6 december 1616
  8. Notarieel Archief 357/358.
Litt.: Dillen, Dr. J. G. van, (1929): Bronnen tot de Geschiedenis van het Bedrijfsleven en het Gildewezen van Amsterdam, (1512-1611), Dl. I., pag. 719, no. 1206
Oldewelt, Mr. W. F. H., (1942): Amsterdamsch Archiefvondsten, hoofdstuk "De "Crudenier" stamvader van vele beroepen". pag. 157
Düco, D. H., (1981): pag. 144
  9. Zie noot 6
  10. Quytschelding, of Register van Overdracht 25/258, dd. 1 mei 1617 en 38/258, dd. 31 mei 1617
Litt.: Houten, E. van, (1962): Geschiedbouwkundige beschrijvingen behorende bij het Grachtenboek van Casper Philips Jacobszoon. pag. 101
Eeghen, I. H. van, (1968): De Restauratie van Herengracht 77. In: Amstelodamum (maandblad), jrg. 55, pag. 235-237
  11. DTB 421/210
  12. DTB 1146/288, dd. 29 juli 1625. Deze akte vermeldt eveneens, dat Laurensz uit Bedfordshire afkomstig was.
  13. Inbrenregister Weeskamer 20/275, dd. 19 december 1628
  14. DTB 433/367, huwelijksintekenakte dd. 13 januari 1629
  15. Archief Weeskamer, Register Huyse vercoopinghen (1629 - 1634) VII:96, dd. 17 januari 1631
  16. Glazen is het met een agaatsteen glad strijken van de klei waardoor een glanzend oppervlak ontstaat.
- NB. Alle genoemde archiefstukken bevinden zich bij de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam.

LITERATUUR:

- Banning, J. A., (1973): Oude kleipijpjes en ... geologie. In: Grondboor + Hamer no. 1, pag. 2-7
- Banning, J. A., (1974): De oudste tabakspijpjes in Nederland. In: Pijprokers Magazine no. 1
- Banning, J. A., (1975): Pijpelogie, een aanvulling op de A.W.N.-monografie. no. 2 In: Westerheem jrg. 24 no. 4, pag. 155-159

- Brongers,G.A., (1978): Van gouwenaar tot bruyère pijp.
pag.47,48
- Düco,D.H., (1975): Pijp en tabak in Amsterdam. In: Nieuwsbulletin Pijpenkamer Icon jrg.1 no.2, pag.7-14
- Düco,D.H., (1981): De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. pag.144-146
- Friederich,F.H., (1975): Pijpelogie, vorm, versiering en datering van de Hollandse kleipijp. pag.25-27, 62 en 63
- kollektie: Ron de Haan
foto's: Wiard Krook

+--+--+--+--+--+--+--+--+--+--+